

General-pukovnik
RADE HAMOVIĆ

O rukovođenju na strategijskom nivou u završnim operacijama za konačno oslobođenje Jugoslavije

Oružanom borbom i revolucijom na celom prostranstvu našeg ratišta, za sve vreme narodnooslobodilačkog rata rukovodio je — u najpotpunijem smislu te reči — Josip Broz Tito. On je bio ne samo vrhovni komandant naše vojske već i glavni strateg narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije. Za optimalno efikasno i uspešno rukovođenje oružanom borbom i revolucijom od velikog značaja je bilo to što je Tito imao merodavna ovlašćenja za donošenje vojnih i političkih odluka na najvišem nivou rukovođenja. Time je maksimalno ostvareno jedinstvo i međusobno prožimanje vojne i političke strategije narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije. To je bilo posebno značajno zbog opštenarodnog i revolucionarnog karaktera naše narodnooslobodilačke borbe, kao i zbog njenih osobenosti u pojedinim krajevima naše zemlje.

Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije bio je organ Vrhovnog komandanta za operativno i strategijsko rukovođenje oružanim snagama narodnooslobodilačkog pokreta i usmeravanja oružane borbe. Formiran na inicijativu Tita, štab je radio i razvijao se, do kraja svog postojanja, pod njegovim rukovodstvom, u skladu sa njegovim načinom rada i rukovođenja. Pred kraj rata, Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije preformiran je u Generalštab Jugoslovenske armije, koji se proširuje i modernije organizuje.

Od ukupnog broja članova Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije samo manji broj je

radio u Vrhovnom štabu. Ostali su bili na drugim dužnostima, tako da je sve do njegovog prerastanja u Generalštab Jugoslovenske armije samo nekoliko članova Vrhovnog štaba činilo njegov stalni sastav. Ostali članovi Vrhovnog štaba, zavisno od situacije, imali su određene zadatke u potčinjenim štabovima, a tamo su bili radi pružanja pomoći i sticanja ličnog uvida u stanje i prilike na terenu i u tim štabovima.

Odluke o svim važnijim pitanjima donosio je drug Tito. Vrhovni štab je predlagao odluke, ponekad i u više varijanti, a zatim bi formulisao odluku druga Tita. Prateći sprovođenje Titovih zamisli i odluka, Vrhovni štab je morao veoma često da kontaktira sa potčinjenim komandama i glavnim štabovima i da im povremeno pruža neposrednu pomoć; da izdaje, po potrebi, dopunske direktive i zapovesti, čiji je cilj bio objašnjenje ili dopuna osnovne Titove odluke. Veliki je broj dokumenata koji su upućeni iz Vrhovnog štaba, odnosno Generalštaba, a koji nemaju Titov potpis. Međutim, među njima nema nijednog važnog dokumenta koji je upućen bez Titovog znanja, odnosno njegovog naknadnog obaveštenja. Svi takvi dokumenti Vrhovnog štaba bili su u duhu Titovih opštih odluka i zamisli. Tako se, na primer, dogodilo da drug Tito nije potpisao jedan važan dokumenat, — zapovest za proboj fronta u Sremu i za početak završnih operacija za konačno oslobođenje naše zemlje. Tu zapovest Tito nije mogao da potpiše jer je u to vreme bio u poseti Sovjetskom Savezu. Međutim, nedostajanje njegovog potpisa na toj zapovesti formalno je pitanje i samo je rezultat pomenutih okolnosti. Ta zapovest je potpuno izražavala njegovu zamisao o probouju fronta u Sremu i početku završnih operacija, jer je Tito unapred dao saglasnost za sprovođenje te zamisli. Poverenje, međusobna saradnja i odnosi između Generalštaba Jugoslovenske armije i potčinjenih štabova i jedinica bili su na zavidnoj visini, tako da nepostojanje Titovog potpisa nije zasmetalo nikome od izvršilaca te značajne zapovesti. Pred polazak na put drug Tito je naredio da proboj u Sremu započne kako je odlučeno i dogovoreno sa štabovima armija i glavnim štabovima. Pored toga, rekao je da očekuje potpun uspeh naše ofanzive i da ga o tome redovno obaveštavamo.

Sprovođenje dogovora i sporazuma druga Tita sa saveznicima u vezi sa daljim vođenjem rata bio je zadatak Vrhovnog štaba NOV i POJ, odnosno Generalštaba Jugoslovenske armije. U završnoj fazi rata bio je povećan obim rada Vrhovnog štaba (Generalštaba) sa savezničkim vojnim misijama, posebno u vezi sa razmenom infor-

macija o snagama i namerama neprijatelja,¹ kao i oko usklađivanja planova i organizovanja sadejstva. Veoma su bila aktuelna i sledeća pitanja: način na koji su Englezi organizovali snabdevanje i dotur razne ratne opreme za neke naše jedinice pomorskim, a naročito vazдушnim putem; povremena vazduhoplovna podrška nekih naših jedinica; evakuacija naših ranjenika, posebno sa još neoslobođenih terena u bolnice na teritoriji saveznika; prebacivanje spasenih savezničkih pilota itd. Posle oslobođenja Beograda, razvila se šira saradnja sa Crvenom armijom, posebno u vezi sa reorganizacijom i preoružavanjem nekih naših jedinica i preobukom kadrova na savremenijim sredstvima ratne tehnike. Bilo je i izvesnih stručnih konsultacija sa Generalštabom Sovjetske armije u Moskvi, te usklađivanja borbenih dejstava sa delovima Trećeg ukrajinskog fronta.

Za Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, odnosno Generalštab Jugoslovenske armije, može se reći da je, pogotovo u završnoj fazi rata, veoma operativno rukovodio i sarađivao sa štabovima armija. U pripremi važnijih odluka on je obavezno konsultovao štabove armija. I ako bi bilo neslaganja o tome je informisan Tito. Naravno, i drug Tito se povremeno konsultovao sa komandantima armija, a skoro obavezno u značajnijim situacijama. Pre donošenja odluka od posebnog strategijskog značaja Tito je obično održavao šire stručne sastanke ili savetovanja, počev od onog istorijskog, 1941. godine u Stolicama, pa do zadnjeg sastanka 1945. godine u Beogradu sa komandantima armija i članovima Generalštaba Jugoslovenske armije u vezi sa donošenjem konačne odluke i planom izvođenja završnih operacija Jugoslovenske armije.

U završnoj fazi rata Tito je bio veoma zauzet raznim društvenim, državnim, političkim, ekonomskim i drugim problemima zemlje, naročito međunarodnim položajem i priznanjem nove Jugoslavije, tako da je morao da se oslobodi, izvesnih, manje važnih problema i obaveza iz domena vojnog rukovođenja. Stoga je te obaveze preuzimao Vrhovni štab, odnosno Generalštab koji je u to vreme bio dobro organizovan i imao je veliko iskustvo, tako da je mogao uspešno da ih rešava. Tito je bio uredno informisan o svim važnijim zbivanjima kako na našem tako i na susednim ratištima, a i tada je nalazio vremena da sasluša, učestvuje i daje inicijative

¹ Na našem ratištu u završnoj fazi rata zatekle su se znatne snage Nemaca i raznih kvislinga. Povlačenjem Nemaca iz Grčke one su prilično ojačane i predstavljale su objekat življeg interesovanja saveznika. Jer, te snage ne bi za sebe vezale jedinice NOVJ, odnosno Jugoslovenske armije, jedan njihov deo bi mogao da se pojavi bilo pred južnim krilom 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, bilo da ojača front Keselringa u Italiji.

i upute, da odlučuje o svim važnijim operativno-strategijskim pitanjima, pa i da obiđe neke jedinice u rovovima Srema.

Iako su početkom 1945. godine vođene teške borbe na celom neoslobođenom delu naše zemlje, a osobito krvave u Sremu i sa nemačkom Grupom armija »E« koja je ulagala krajnje napore da se probije na zapad preko našeg ratišta, naše vrhovno rukovodstvo je već tada počelo da radi na opštim pripremama za završne operacije naše armije. Radi toga, Vrhovni štab i drug Tito, početkom 1945. godine preduzimaju mere da sa saveznicima i njihovim oružanim snagama u Mađarskoj i Italiji postignu dogovor o usklađivanju borbenih dejstava u završnim operacijama. Postignut je sporazum sa maršalom Tolbuhinom o saradnji i sadejstvu sovjetskih i bugarskih jedinica u narednim operacijama u zapadnoj Mađarskoj i Austriji i naših jedinica u graničnim oblastima severno od reka Drave i Mure — u Međumurju, Prekomurju i Štajerskoj.

Tito se krajem februara 1945. godine u Beogradu dogovorio sa komandantom savezničkih snaga za Sredozemlje, feldmaršalom Aleksanderom, o usklađivanju dejstava u završnim operacijama. Pored ostalog, bilo je dogovoreno da do 30. marta otpočnu operacije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u unskoj dolini, u Lici, Gorskom Kotaru radi vezivanja nemačkog 97. armijskog korpusa kako bi se na taj način olakšalo nadiranje savezničkih snaga iz južne Italije u Lombardiju. Feldmaršal Aleksander je bio uveren i siguran da će dejstva naših snaga protiv nemačke Grupe armija »E« biti uspešna, ali je želeo i više, da snage Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije izvođenjem navedenih operacija sigurnije vežu za sebe sve nemačke rezerve iz Grupe armija »C«, koje su se nalazile u toj zoni, a time pomognu savezničkim operacijama u Italiji.

Ideja o opštoj ofanzivi Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije javila se krajem 1944. godine. O njoj su se vodili sve češći razgovori u Vrhovnom štabu i sa komandama armija, o čemu je i Tito bio više puta informisan. On je podržao takvo razmišljanje, davao nove inicijative i sve više se angažovao na konačnom uobličavanju takve zamisli. Početkom 1945. godine sve brže sazreva ideja o neophodnosti opšte ofanzive naše armije. Nemačka protivofanziva u Sremu, u januaru 1945. godine, i teški gubici naših jedinica u tim odbrambenim borbama, iako će dovesti do definitivne stabilizacije sremskog fronta, još više će potencirati potrebu traženja strategijskog i odlučnog rešenja — ne u odbrani ili ofanzivnim dejstvima manjih razmera, već u ofanzivi najširih razmera i sa svim raspoloživim snagama i sredstvima. Uostalom, u to vreme, u opštem od-

nosu snaga na našem ratištu, pogotovo ako se ne uzima u obzir samo brojni odnos već i kvalitativna svojstva oružane sile, a svako drugačije merilo je nerealno, bili smo znatno jači od okupatora i domaćih kvislinga, a u vazдушnom prostoru smo imali apsolutnu prevlast. Gledano u celini, postojali su svi potrebni uslovi za uspešan prelazak u opštu ofanzivu radi konačnog oslobođenja naše zemlje.

U vezi sa predstojećom ofanzivom naše armije, već početkom 1945. godine sprovode se konkretne operativne, materijalne i druge pripreme na širem planu. U vreme izrade opšte zamisli i razrade plana za završnu opštu ofanzivu naše armije, često su vođene i duže diskusije u Vrhovnom štabu o mnogim pitanjima i zauzimani su stavovi koji su bili relevantni za donošenje konačne odluke o završnoj ofanzivi. Posebno bih hteo da istaknem sledeća razmišljanja i stavove:

(1) opšta ofanziva Narodnooslobodilačke vojske, odnosno Jugoslovenske armije, treba da počne što pre, s tim da uspeh bude osiguran. To znači da ofanziva nije smela otpočeti ni suviše rano, jer bi to moglo dovesti do većih i nepotrebnih žrtava, ali ni kasno, budući da nam je bilo stalo da se u predstojećim mirovnim pregovorima nađemo u što povoljnijoj vojno-političkoj poziciji, radi što potpunijeg ostvarenja nekih od strategijskih ciljeva narodnooslobodilačkog rata i revolucije;

(2) u vezi sa našim odnosom prema izvlačenju i aktivnosti nemačke Grupe armije »E« preko našeg ratišta bilo je raznih mišljenja, ali su brzo odbačena sva ona kojima je zagovaran brži i odlučniji obračun s njom. Takva mišljenja nisu prihvaćena zato jer je ta nemačka grupacija bila još uvek dosta sveža, snažna i borbena spremna, pa bi nastojanja za njenom brzom likvidacijom iziskivala ne samo naše velike žrtve već i angažovanje velikog broja naših snaga, što bi u velikoj meri oslabilo ostale i veoma važne frontove i dovelo u pitanje izvršenje drugih zadataka. Usvojeno je stanovište da tu nemačku grupaciju neprekidno napadaju i postepeno uništavaju na pravcima njenog prodiranja, uglavnom, naše snage zatečene u toj zoni i slobodne snage sa šireg prostora, te da se konačni i odlučan obračun s njom ostavi za kasnije u povoljnijoj operativno-strategijskoj situaciji, pošto ozbiljnije oslabi njena udarna snaga, a mi obezbedimo jače slobodne rezerve. Ali, da bi se to postiglo, mora se odlučno sprečiti da grupacija generala Lera izvrši proboj primorskim pravcem, kao i preko Crne Gore za Hercegovinu i dalje, i da se njene snage kanališu na teške terenske pravce preko Sandžaka prema Višegradu;

(3) suština zamisli našeg strateškog plana završne ofanzive sastojala se, uglavnom, u sledećem: opšta ofanziva svim snagama, sa glavnim udarima na oba strategijska krila i sa ispoljenim težištem na desnom krilu — u međurečju Save, Dunava i Drave; opšta ofanziva protiv ostataka raznih kvislinških jedinica na oslobođenim delovima naše zemlje i, isto tako, opšta ofanziva svih jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije u pozadini glavnih neprijateljevih snaga, usklađene po mestu i vremenu sa zadacima i zonama nastupanja naših armija. Glavni strateški ciljevi su bili: proboj postojećih frontova, pre svega sremskog; likvidacija i uništenje svih neprijateljevih snaga na našem ratištu; oslobođenje Sarajeva i Zagreba; oslobođenje preostalih ostrva, Istre, Trsta i Slovenačkog primorja sa Ljubljanom i Koruškom i na taj način konačno oslobođenje cele naše zemlje i izbijanje na naše etničke granice;

(4) do početka opšte ofanzive da se i dalje izvodi odsudna odbrana na postojećim frontovima, a posebno u Sremu; da se maksimalno ubrzava reorganizacija jedinica, preoružavanje novom tehnikom i obuka starešina, štabova i jedinica, a posebno u probou dubljih utvrđenih zona, u desantu reka, u organizaciji bojeva i operacija u novim uslovima ratovanja, u organizaciji sadejstva između vidova i rodova itd. To su bili veoma složeni zadaci budući da su sprovedeni u teškim uslovima zbog velikog priliva novih boraca i gotovo neprekidne borbene aktivnosti. Izvesno olakšanje je bilo u tome što je od kraja januara splasnula aktivnost Nemaca u Sremu, pa je situacija na tom posebno značajnom frontu omogućavala više vremena za sprovođenje pomenute reorganizacije i preobuke naših jedinica u njegovoj široj zoni. Pitanje obuke i preobuke bila je naša najveća briga i najteži i prioritetni zadatak, za čije sprovođenje je trebalo vremena i ogromnog zalaganja.

Takva naša zamisao za ofanzivu pokazala se ispravna i, svaka-ko, kao jedno od najboljih rešenja. Nemci su već bili u strategijskoj defanzivi, saveznici su se spremali za završne udarce nemačkim snagama na svojim frontovima, iz čega je proizlazila i naša obaveza da na dostojan način, dosledan našoj četvorogodišnjoj i brilijantnoj narodnooslobodilačkoj borbi, učestvujemo ravnopravno sa saveznicima i u ovoj, završnoj fazi rata. Iako su, još uvek, Nemci sa kvislinzima bili brojno i tehnički jaki na našem ratištu, oni su trpeli tako teške gubitke koje više nisu mogli da nadoknade, i bili su toliko moralno uzdrmani da je opšti odnos snaga sve više bio na strani Narodnooslobodilačke vojske, odnosno Jugoslovenske armije, mada

je naša procena bila da će u pojedinim operacijama biti različiti odnosi snaga.

Velike ofanzive redovno donose i velike gubitke koji smanjuju udarnu snagu armija i nameću potrebu popune novim borcima i tehnikom. U završnoj fazi borbenih dejstava naše armije bilo je obrnuto. I pored znatnih gubitaka, udarna moć naše sve četiri armije je rasla tokom cele ofanzive. Jer, njima su se iz pozadine neprijatelja priključivali čitavi novi korpusi i divizije, pristupali su uz put i novi dobrovoljci, a dosta uredno je Generalštab Jugoslovenske armije izvršavao popunu iz naše pozadine.

Sa operativno-strategijskim razvojem i grupisanjem glavnih snaga naših armija, prema zamisli i planu završnih operacija, nije bilo teškoća, jer su se one već zatekle u pogodnim rejonima. Budući da je feldmaršal Aleksander u poslednjem razgovoru u Beogradu obećao ne samo izvesnu pomoć u ratnim sredstvima, hrani i opremi za naš Osmi korpus, odnosno Četvrtu armiju već, takođe, i avijacijsku vatrenu podršku Četvrtoj armiji u njenom nastupanju, pa je grupa »Vitruk«, odnosno Vazduhoplovna grupa divizija predviđena za podršku dejstava Prve, Druge i Treće armije, pre svega u međurečju Save i Drave. Generalštab Jugoslovenske armije je za svoje potrebe zadržao samo nekoliko avio-poletanja. Mornarica Jugoslovenske armije je dobila zadatak da sadejstvuje Četvrtoj armiji, dok je Dunavska rečna ratna flotila Crvene armije operativno pridata našoj Prvoj armiji. Četvrta armija je zadržala svoju tenkovsku i artiljerijsku brigadu, dok je Generalštab svoju tenkovsku brigadu dodelio Prvoj armiji, koja je dobila i konjičku brigadu, kao i najveći deo ostalih manjih rodovskih jedinica. Iz više razloga, a posebno zbog raznolikosti operativno-strategijskih ciljeva, zbog neophodne postupnosti u izvršenju zadataka, zbog velike širine i dubine fronta, opšta ofanziva se morala planirati u više etapa, moralo se predvideti i planirati više zasebnih operacija — svaka sa originalnom zamisli i idejom manevra, a sve zajedno u skladu sa opštom zamisli za realizaciju završnih operacija.

Planom je bilo predviđeno maksimalno angažovanje i aktivnost jedinica Narodnooslobodilačke vojske, odnosno Jugoslovenske armije, koje su se nalazile u pozadini neprijatelja kao i njihovo pravovremeno pretpotčinjavanje pojedinim armijama, a glavni štabovi Hrvatske i Slovenije su u skladu s tim dobili odgovarajuće direktive. Takva kombinovana dejstva snaga na frontu i u pozadini neprijatelja dala su optimalne rezultate u završnim operacijama kao, uostalom, i u toku celog narodnooslobodilačkog rata.

Kada je pravljen plan naše opšte ofanzive nije bila dovoljno poznata situacija u Austriji, niti kako će se ponašati Keselring pri likom povlačenja iz Italije. Zbog moguće opasnosti sa te strane i inače veoma jakih nemačkih snaga ispred naše Četvrte armije, Generalštab Jugoslovenske armije je, donekle, strahovao za bokove Četvrte armije kada otpočne izvođenje riječko-tršćanske operacije. Naročito se plašio mogućnosti nemačkog iznenadnog kombinovanog i istovremenog udara od Rijeke i Ljubljane. Upravo da bi mogao uspešno intervenisati na eventualne, takve ili slične poduhvate neprijatelja, Generalštab Jugoslovenske armije odredio je Drugoj armiji opšti pravac nastupanja: Doboj — Banja Luka — Karlovac — Novo Mesto, smatrajući je na taj način i kao neku vrstu pokretne strategijske rezerve. Da je u toku nastupanja bila ugrožena Četvrta armija, mogli su joj stići na vreme u pomoć ne samo Druga već i deo Prve armije. Karakteristično je da su osnovni zadaci Druge armije bili, pored uništavanja neprijatelja i oslobađanja zemlje u zoni nastupanja, da pomaže bezbednije nastupanje Prve armije, da štiti krila i bokove Prve i Četvrte armije sve do kraja operacije. Iako je imala deo mlađih i manje iskusnih boraca u divizijama, Druga armija je uzorno ispunila svoje osnovne zadatke.

Usklađivanje jačine i odgovarajuće grupisanje snaga u skladu sa zadacima i idejom manevra i pravovremeno obnavljanje potrošenih ešelona i rezervi bili su bitni elementi plana završne strategijske ofanzive. Pripremajući snage za završnu ofanzivu, Vrhovni štab je, na primer, prebacio u Srem još u januaru 1945. Petnaesti makedonski korpus, da bi ga reorganizovanog, prenaoružanog i obučenog uključio, krajem februara, u sastav Prve armije. Ili, ocenivši da je još uvek nedovoljno jaka Četvrta armija, i pored svih dotadašnjih znatnih ojačanja, Generalštab Jugoslovenske armije je odmah posle završetka sarajevske operacije prebacio 29. diviziju u rejon Postojne i stavio je na raspolaganje Četvrtoj armiji. Depešom od 27. aprila, a posle procene da nema opasnosti za desni bok, drug Tito odlučno požuruje Četvrtu armiju da se ne obazire previše na bokove, da ubrza operacije i odmah započne početne borbe za Trst. A to je značilo da se sve ostalo podredi tom zadatku. Radi toga, drug Tito potčinjava Osmu diviziju Četvrtog korpusa Četvrtoj armiji i stavlja joj na operativno raspolaganje ceo Deveti korpus Glavnog štaba Slovenije, s tim da ga usmeri prema jugu i Trstu.²

² Treba imati u vidu da je Generalštab JA, pored jedinica predviđenih za ofanzivu na postojećim frontovima, imao i dosta jake snage na oslobođenoj teritoriji koje su, pored zadatka da uništavaju zaostale kvislinške formacije, istovremeno bile strategijske rezerve Vrhovne komande.

Da bi se obezbedio uspeh u probouju fronta u Sremu, uz najmanje moguće žrtve, i istovremeno obezbedilo uspešno dalje izvođenje operacije u dubini, sa što većim zamahom i tempom, usvojena je ideja dosta složenog i kombinovanog manevra. Budući da je ocenjeno da će Nemci grčevito i uporno da se brane u rovovima Srema, što bi, eventualno, moglo dovesti u pitanje uspeh usamljenog frontalnog probouja, predviđeno je da se, istovremeno sa frontalnim proboujem utvrđene zone Srema, izvrši dvostruki i duboki obuhvat sa oba krila.

Krilne grupacije na sremskom frontu imale su dva osnovna zadatka. Prvo, da svojim dejstvom olakšaju ubrzan frontalni probou utvrđene zone i tako omogućće snagama u probouju da uđu što pre u operativnu dubinu i pređu u gonjenje neprijatelja. Drugo, ako iz bilo kojih razloga Nemci ne budu brzo savladani u utvrđenoj zoni, krilne grupacije treba da se spoje duboko u pozadini utvrđene zone Srema i na taj način potpuno okruže neprijateljeve snage, napadnu ih sa leđa i pristupe uništenju, uz istovremeno nastupanje i širenje zone sigurnosti u pravcu Našica, Đakova i Slavanskog Broda. Međutim, plan i praksa se uvek ne poklapaju. Tako se i ovde dogodilo. Umesto da snage na krilima (Treća armija i Južna operativna grupa divizija) izvlače glavne snage Prve armije (na glavnom pravcu probouja), one (glavne snage) brže su probile utvrđenu zonu i brže su napredovale od krilnih grupacija.

Da bi se mogao uspešno izvesti zamišljeni manevar snagama za probou fronta u Sremu, bilo je neophodno, pravovremeno stvoriti nužne preduslove. Južna operativna grupa divizija Prve armije morala je, pre početka opšte ofanzive, sebi da obezbedi pogodan mostobran na levoj obali Save. Međutim, neprijatelj je bio jak u jugozapadnom Sremu i južnije od reke Save, kao i u dolinama reka Bosne i Neretve. Povlačenje grupacije generala Lera preko istočne Bosne znatno je pojačalo pozicije neprijatelja. Ocenjeno je da bi, donekle, bilo opasno otpočeti sa opštom ofanzivom glavnim snagama u međurečju Save i Drave, uz prisustvo tako jake neprijateljeve grupacije južno od reke Save. Najzad, trebalo se odlučno obračunati sa neprijateljem u toj široj zoni, a time bi se oslobodile i naše znatne snage za druge zadatke. Te teške i složene zadatke izvršile su veoma uspešno i na vreme snažne jedinice korpusa i divizija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije koje su dejstvovale u tim regionima zatim, Južna grupa divizija Prve armije i celokupne snage Druge armije. S obzirom na sporo izvođenje mostarske operacije, Vrhovni štab je odlučio da za taj zadatak privremeno angažuje i

glavninu korpusa. Nakon oslobođenja Mostara Korpus je trebalo da se vrati u severnu Dalmaciju i da nastavi pripreme za završnu ofanzivu.

Vrhovni štab je ocenio da neprijatelj u Sremu očekuje našu ofanzivu. Jer, pored svih mera opreza i priprema noću, nije se moglo sakriti intenzivnije izviđanje avijacijom, razminiranja, korekturna vatra artiljerije, oblaci prašine usled pojačanog snabdevanja materijalnim i tehničkim potrebama. Zato, da bi ga obmanuli bar o danu i času početka napada, da bi ga naveli na prevremenu i pogrešnu upotrebu rezervi, a i obmanuli o zoni glavnog proboja, predviđeno je da noć uoči početka glavnog napada otpočne napad na oba krila sremske utvrđene zone i to: na desnom krilu — desantom Dunava sa jednom brigadom u neposrednu pozadinu nemačke odbrane, a na levom krilu sa celom 22. divizijom.

Opšta ofanziva naših armija počela je silovito, na svim pravcima, velikim zamahom i visokim tempom, osobito u Sremu, gde je Severna operativna grupa divizija mimo očekivanja vrlo brzo izašla u slobodan operativni prostor i prešla u brzo i uspešno gonjenje. Napad Treće armije, a naročito Južne operativne grupe divizija Prve armije, razvijao se u početku nešto sporije, tako da uopšte i nije došlo, niti je imalo potrebe, okružiti neprijatelja u utvrđenoj zoni Srema. Neprijateljeva odbrana je brzo bila probijena i pregažena. Nemci su naseli na naše zamke i pojurili su odmah na dunavski desant i na 22. diviziju, sa rezervama koje će im nedostajati u zoni našeg glavnog proboja.

Izgleda da je feldmaršal Aleksander bio iznenađen suviše brzim nastupanjem naše Četvrte armije pa joj pred kraj aprila uskraćuje svaku vazduhoplovnu podršku, koja je do tada bila veoma uspešna i korisna. Međutim, mi smo bili na većini pravaca toliko nadmoćni, da smo bitno mogli da utičemo i usmeravamo dalji razvoj situacije, tako da se ova strategijska ofanziva odvijala, uglavnom, prema našem planu.

Kraći zastoj operacija u rejonu reke Ilove bio je neizbežan. U tom rejonu Nemci su uspeali jakim snagama da uspostave i organizuju kakvu-takvu odbranu i vatreni sistem. To nije uočila ni naša obaveštajna služba, ni avijacija, tako da Štab Prve armije niti Generalštab JA o tome nisu bili ni obavešteni. Pokušaj proboja iz pokreta nije uspeo. Naše jedinice su bile delimično iscrpljene i suviše razvučene neprekidnim gonjenjem. Iz tih razloga jedinice su morale napraviti kraći predah, a za to vreme, izvršiti popunu. Posle toga, uz manje pregrupisanje snaga, izveden je odlučan napad i od-

brana Nemaca na Ilovi je bila razbijena. Jedinice Prve i Druge armije oslobodile su Zagreb 8/9. maja. Druga armija je 8. maja samoinicijativno usmerila deo svojih snaga ka Zagrebu, lako prešavši reku Savu, što je znatno doprinelo bržem prodoru Prve armije i oslobođenju Zagreba. Oslobođenje Zagreba i komunikacionog čvora u njemu, umnogome su olakšali dalje gonjenje neprijatelja.

Posle oslobođenja Zagreba, ogromna vojska Nemaca i kvislinga, čiju je glavnu komandu predstavljao Štab Grupe armija »E«, sa generalom Lerom na čelu, našla se sabijena uglavnom na uskom prostoru Štajerske, od Zagreba do granice prema Austriji. Njih su gotovo sa svih strana pritiskale i stalno napadale naše jedinice. Krajem aprila, na našem ratištu se nalazilo oko 450.000 pripadnika Vermahta i preko 200.000 pripadnika kvislinških formacija. Veći deo te grupacije našao se u bezizlaznoj situaciji, delom demoralisan, sa prilično dezorganizovanim rukovođenjem, ali se većina još žestoko borila u nadi da se domogne Austrije i tako izbegne odgovornost za četvorogodišnje zločine koje su pripadnici Vermahta i njihove sluge počinili u našoj zemlji. Jedini pravci kojima je neprijatelj još mogao izvršiti proboj u Austriju bili su preko Dravograda i preko Poljane. Te pravce su u početku zaposeli samo manji delovi naše Treće armije i 14. operativne zone, pa je postojala objektivna mogućnost da nam izmakne cela Lerova grupacija, ili njena većina. Stoga sam zamolio komandanta Prve, Druge i Treće armije da se hitno sastanemo u Zagrebu, dan posle njegovog oslobađanja. Cilj sastanka je bio — kako što pre i uspešnije likvidirati tu neprijateljevu grupaciju. Za izvršenje tog zadatka stajale su nam na raspolaganju sve snage Prve, Druge i Treće armije i 14. operativne zone, dok je Četvrta armija već izvršila svoj zadatak. Pošto je vreme bilo krajnje kritično, naša diskusija je bila veoma kratka. Saglasili smo se da nema vremena ni za kakvo pregrupisavanje snaga; da snage na pravcima preko Poljane i Dravograda treba što pre i što više da ojača Treća armija, uz pomoć jedinica 14. operativne zone, s tim da se brane odsudno i po svaku cenu; a radi olakšanja izvršenja zadatka snagama u Poljanama i Dravograda i konačnog uništenja neprijatelja — da sve ostale snage krenu u smeo i odlučan napad i to odmah, da se najpre ispreseca neprijateljeva grupacija, a tek potom ostatak zarobi ili uništi. Armije su odmah postupile prema dogovoru. Borbe armija nisu bile prekidane. Iako je neprijatelj bio već dezorganizovan sa njim su vođeni, mestimično, i pregovori, ali i vrlo teške borbe, osobito kod Poljane i Dravograda. Poslednje borbe su vođene 15. maja. Manje neprijateljeve grupe uspele su da se

probiju u Austriju, a glavnina je pred pretnjom uništenja najzad kapitulirala i položila oružje pred našim snagama 15. maja 1945. godine.

Završne operacije spadaju među najteže i najkrvavije, ali i najveće pobeđe Narodnooslobodilačke vojske, odnosno Jugoslovenske armije u narodnooslobodilačkom ratu. One su pokazale da je Jugoslovenska armija izrasla u modernu armiju, iskusnu i jedinstvenu, sposobnu da uspešno rešava najteže i najsloženije zadatke; da je Generalštab Jugoslovenske armije izrastao u sposoban i savremen vrhovni organ za rukovođenje i komandovanje, da je vrhovno vojno rukovodstvo, sa Titom na čelu, veoma uspešno rukovodilo oružanom borbom u toku celog narodnooslobodilačkog rata. Iskustva iz završnih operacija su dragocena i posebno značajna za dalju razradu teorije naše ratne veštine i doktrine opštenarodne odbrane.